

Sanat Eserinin Kavranması

Necmettin KARABULUT (*)

Öz: Sanat eserlerinin kavranmasında, duyu organlarımızın temelde ikisi (görme ve işitme) rol oynar. Hatta bazen, bu duyu organlarının spesifik özellikleri bir kenara bırakılarak, sanatın sınıflandırılmasına farklı açılardan yaklaşımlar olmuştur. Belirli bir obje ve olay hakkında tasavvuru olmayan kişi, bu kavramlardan sesli bir mesaj göndermesi anında, onların dış görünüşlerini hayalinde canlandıramaz. Somut anlamda nasıl oldukları hakkında bir bilgi sahibi olamaz, tasavvur edemez. Bu tür kıyaslamalar; sanatta, özellikle büyük bir anlam kazanmaktadır. Bir sanat eserinden duyulan hazlanma derecesi, görme konusundaki yeteneğin işaretidir. Görsel alışkanlıklar arttıkça, sanatçının yarattığı görsel biçimden duyulan zevk de o oranda büyür. Eser, izleyiciler tarafından, sanatçının istediği biçimde kavranmış ise, sanatçı kişisel amacına ulaşmıştır denilebilir.

Anahtar Kelimeler: Görme, anlama, süreç, algı, eser.

Understanding of a Work of Art

Abstract: Basically, two of our senses, seeing and hearing, have roles in comprehending work of art. Even sometimes specific features of these senses are put aside and various approaches are adopted in classifying the art. A person who has no imagination about an object or event can not visualize a vocal message sent by the appearance of an object or event. Thus, he cannot imagine or have knowledge about the nature perception. These kinds of comparisons, however, make great sense especially in arts. The level of pleasure taken from an art object is the sign of ability of seeing. As visual habits of a person increases, the pleasure taken from the image created by an artist increases simultaneously. If the art object is perceived in the way that the artist intended, then the artist can be said to have reached her/his personal aim.

Keywords: Seeing, perceiving, process, perception, art object.

*) Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Güzel sanat Eğitim Bölümü (e-posta: nkarabulut@hotmail.com)

Giriş

İnsanın kendisini kapsayan karmaşık evren hakkındaki ilk tasavvur ve düşüncelere, duyu organları (görme, işitme, koku, tat alabilme ve dokunma duyguları) aracılığı ile ulaştığı bilinir. Fakat unutulmaması gerekir ki, duyu organları, nesne ve olayların dış görünüş özellikleri, nitelikleri hakkında tasavvurlar geliştirirler. Güzelliğin temeli, doğrudan doğruya duyularda aranmalıdır Her sanat, ister istemez duyularla ilgilidir.

Buna karşılık, “her sanatın belli bir duyu ile ilgili olması bakımından duyulara dayanması kadar doğal bir şey olamaz” (Tunalı, 1981: 110). Süreç içerisinde sanatın sınıflandırılmasında bazı farklı görüşlerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Örneğin, zamanlı ve mekanlı sanatsal biçimlerin açılması, belirli zaman istemi olan diğer sanat türleri, betimsel (tasviri) sanatlar (resim, heykel ve grafik sanatlar) ve mimarlık (yani biçimlerin mekânla birlikte görülebilmesi mümkün olan sanat türleri) mekanlı sanat türleri olarak adlandırılırlar.

Sanat tarihinde, diğer duyu organlarının rolünü abartmaya çalışan sanatçıların deneysel çalışmalarına da rastlanabilmektedir. XIX. yüzyılda “Kokular musikisi” yaratma çabalarının olduğu bilinmektedir. Genellikle sanat eserlerinin kavranmasında, işitme ve görme gibi organlar, daha aktif, çözümleyici rol oynar. Bilimsel anlamda da, gözlerin olaylar hakkında, bize kulaklardan daha fazla bilgi verdiği söylenebilir.

“Ruhun penceresi diye bilinen göz, insan anlayışının, doğanın sonsuz yaratımını olanca tümlüğü ve görkemiyle değerlendirebildiği başlıca kanalıdır. Kulak, ikinci sırada gelir ve soyluluğunu, gözün gördüğü şeylerin öyküsünü duyabilmesine borçludur” (Da Vinci, 1992: 20).

1. Görme Üzerine

Gerçekten de, bir olayı, bir objeyi görmeden, onun hakkında ayrıntılı tasavvurlar ortaya koymak zordur. Rönesans’ın büyük ustası Leonardo da Vinci, bu paralelde şunları söylemektedir: “Ozanın elinin altında ressamınki kadar geniş bir konu seçeneği bulunsa bile, yarattığı şeyler, insanlığı resimler kadar doyurmayı başaramaz. Zira şiir nesnelere, eylemleri, olayları sözcüklerle göstermeye çabalarken, ressam onları şekillendirmek için, o şekillerin doğru görüntülerini kullanmaktadır” (Da Vinci, 1992: 20).

Halk arasında da söyleneğelen “Yüz kere işitmektense, bir defa görmek iyidir” deyişi iyi bir örnektir. Bununla birlikte bazen bir objenin, olayın sesi, onların dış sesi, onların dış görünüşleri hakkında sujeye hayali tasavvurlar yaratabilir. Örneğin: Gök gürültüsünün sesi, bir gökkuşağını veya bir ormanı göz önüne getirebilir. İşte insanlar, bunu gibi predmet (obje) ve olaylar hakkında toplumsal gelişme sürecinde, çok yönlü bilgiler elde edebilirler.

Belirli bir obje ve olay hakkında tasavvuru olmayan kişi, bu kavramlardan sesli bir mesaj göndermesi anında, onların dış görünüşlerini hayalinde canlandıramaz. Somut anlamda nasıl oldukları hakkında bir bilgi sahibi olamaz, tasavvur edemez. Böyle bir tasavvur, kavramlar arasında ilişki kurma anında meydana gelebilir. Yani bir obje ve olay başkasının özellikleri hakkında süje de tasavvur yaratabilir.

Somut bir olayın, diğere bir olayı hatırlatması gibi kıyaslamalar, duyu organları arasında diyalektik ilginin olması ile belli olur. Böyle bir ilgiyi, bazı insanların duyu organları arasında, belli sınırların bozulması gibi anormal durumlarda görmek mümkündür. “Parmaklarıyla görebilen veya kitap okuyabilen” insanlar örnek olarak gösterilebilir.

Bu tür kıyaslamalar; sanatta, özellikle büyük bir anlam kazanmaktadır. Buna örnek olarak müzikte eserlerde görülen, obje ve olaylar hakkında dinleyicilerde zorunlu tasavvurlar meydana getirebilen eserler gösterebilir. Aynı zamanda, resim sanatında da bazı eserlerde, tabiatın seslerini ifade etmeye çalışan ve buna erişebilen ressamalara rastlanır.

Bütün bu söz edilenlerle birlikte, birçok değişik fikirler, sanatın form ve türlerinin çok özel kurallara uygunluklara sahip olmasını göstermekle birlikte, sanat eserinin estetik olarak kavranışının spesifikliğini de açığa çıkarmaktadır. Herkesin sanat eserlerinden zevk almasını beklemek, ondan anlayabilmelerini ummak doğru bir yaklaşım olmaz.

Bates (1972:9)’e göre, “Bir sanat eserinin yaratılışı, onu anlamak, insan ruhunun çok karmaşık iki eylemidir. Bir sanat eseri, her bir süje için başka başka tarzlarda var olduğundan bu iki eylemi, herkesi tatmin edecek şekilde açıklayan tek bir yol bulunamamıştır”. Ünlü Rus müzikçisi, beste ve estetikçisi B.V. Asafyev, tasviri sanat eserlerini gözlemleyen birçok kişinin, bu eserlerin resim sanatına ait olduklarını anladıklarını, bir müzik parçasını dinleyenlerin ise, anlama konusunda tılandıklarını belirtmektedir.

Yine Bates (1972: 13) “Sanat müzesi kavramı, bizde gelişip bütün o yerleşmiş eşyayı da kapsamına alınca, artık bir nesnenin görsel sanatlara ayrılmış bir müzeye hangi değeri dolayısıyla layık görüldüğünü merak edebiliriz?” demektedir. Sergi salonlarında zaman zaman da rastlanıldığı gibi, bazı ünlü sanatçıların eserlerinin yanından geçen birçok kişinin, eserleri estetik bir hazla analiz ederek, temel ideayı yakalama konusundaki başarısızlıkları gerçekten üzüntü vericidir. Bu kişiler, bazen sanat eserlerinin dış görünüşleriyle ilgilenirler. Resim sanatının ön yapı elemanlarını ele alırken, arka yapı elemanların ihmal ederler. Teknik anlamda sanat eserlerinin materyal cephesi ne kadar önemli olursa olsun, estetik haz alma planının terkedilmesi, kavrayış önündeki en büyük engeldir. Sanatsal bir ideayı, sanatsal bir nesneyi ifade ederken, resim sanatında renkler, edebiyatta sözler veya müzik sanatında sesler adeta canlanır, dinleyiciler, izleyiciler tarafından estetik bir şekilde kavranmaya başlanır.

Bir sanat eserinden duyulan hazlanma derecesi, görme konusundaki yeteneğin işaretidir. Görsel alışkanlıklar arttıkça, sanatçının yarattığı görsel biçimden duyulan zevk de o oranda büyür. (Bates, 1972: 18). Estetik kavrayış süreçlerinde duygusallık, heyecan vs. seyirciye, dinleyiciye kesinlikle eşlik eder. Ancak, estetik duygusallıktan, basit duygusallığı kesinlikle ayırmak gerekir. Örneğin; renklerin, seslerin, vs. etkisine maruz kalan hayvanlarda bile duygusal cevap yetisini izlemek mümkündür. San, “Ruhbilim, üniversitelerde bilimsel bir düzence olarak yerleşmesiyle hemen XIX. yüzyılın sonlarında, önce İngiltere’de ve hemen sonra Almanya’da, çocuğun bedensel, ruhsal gelişimiyle birlikte onun resim ve yoğrumsal (plastik) biçimlendirme etkinliklerindeki gelişim de incelenmeye başlanmıştır” demektedir (1983: 93).

Küçük çocukların “al-elvan” renklere olan ilgi ve hevesleri, ruhbilimcilerin dikkatlerini her zaman çekmiştir. Nitekim Alman ruhbilimcileri, yetişkinlerin, çocukların mekânlarını dekore ederken, onların psikolojik yapılarını dikkate almalarını, estetik hazlarını umursamadıklarını belirtmektedir. Çocuk oyun oynar gibi resim yapar. Resim yaparken hem kendi iç dünyasını anlatarak dış dünya ile iletişim kurar, hem de dış dünyadaki nesne ve varlıkların resmini yapma yoluyla kendi dışındaki dünyayı tanıma ve düşünmeye başlar. “Çocuk, soyut duygu ve düşüncelerini dolaysız ve doğrudan resim yoluyla somutlaştırmaktadır” (Etike, 1995:34) demektedir.

Küçük çocukların, daha büyük yaş gruplarındaki çocuklara oranla elvan renklerden daha fazla hoşlandıkları, elvan, kırmızı, ardından çehrayı, sarı ve mavi renkleri daha fazla arzuladıkları koyu ve nötr renklerin, özellikle koyu kahverenginin çocuklarda nefret hissi uyandırdığı söylenebilir.

Çocukların bu renklerle; özellikle hoşlarına gitmeyen kimseleri veya objeleri boyadıkları görülmektedir. Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, renklerin estetik anlamda kavranışından çok, basit anlamda duygusal kavranışından söz edilebilir.

2. Sanat Eserinin Anlaşılması

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, basit duygusallıklardan, estetik duyarlılık bu yönle-riyle ayrılırlar. Burada duygusallıklar, hayvanlar dünyasında olduğu gibi, yalnız biyolojik etkenlerle değil, aynı zamanda sosyal etkenlerle de belli olur. Estetik duyarlılık olmadan ise, estetik kavrayıştan, estetik hazdan bahsetmek mümkün değildir. Beraberinde, resim sanatının örneklerine bakarken olaya sadece renklerle ilgili tarafından bakmak, izleyiciyi çıkmaza sürükleyecektir. Sanatçının eserinde ifadesini bulan sanatsal biçim (suret), temel idea anlamaya çalışılmalıdır. Bazı kişiler için, resim sanat eserlerini kavramak, anlamak o kadar zor değildir. Sözde bu mekanik bir iştir.

Bunun yüzeysel bir düşünce olduğu düşünülebilir. Aslında bu olay, sanatsal suretin basit olarak gözle kavranması ile de açıklanabilir. Bununla birlikte, resim sanatı eserlerini duymak, kavrayabilmek için, resim sanatının sahip olduğu kavramlar hakkındaki ayrıntılı bilgilere sahip olunması, o sanat eserinin estetik açıdan kavranmasını sağlayacaktır. Kandinsky, “*Anlama*, seyircinin olgunlaşarak, sanatçının bulunduğu noktaya yaklaşmasıdır” demektedir (1993: 24).

Nitekim sanatçı; kendi eserini yaratırken de, yukarıda sayılan araçları kullanmaktadır. Eser, izleyiciler tarafından, sanatçının istediği biçimde kavranmış ise, sanatçı kişisel amacına ulaşmıştır denilebilir. Yetenekli sanatçı, uzun bir zaman sürecini kapsayan sanatsal birikimlerinden sonra, sırf o anı bulmaya çalışır ki, tasvir ettiği kişinin karakteri hakkında daha doyurucu tasavvurlar yaratabilsin. Bu, aynı zamanda başarılı bir biçimde kurulmuş bulunan kompozisyonla mümkündür. Ünlü resim ustalarının eserleri, insanın duygularını, düşüncelerini ön plana çıkarırken, sosyal problemler ve olayları yeniden ve analizci bir anlayışta ele alınmasını sağlamaktadır.

Son yıllarda, resim sanatı eserlerine olan ilgi iyice artmıştır. Tasviri sanat müzelerine izleyicilerin gittikçe artan ilgisi, bazen müze işçilerinin, ressamların, sanatsal yaratıcılıkla uğraşan eleştirmelerin haklı endişe ve kaygılarına neden olmaktadır. Müzelerde bulunan birçok eser, ünlü ressamların büyük şaheserleridir. Onların derinden anlaşılması ve hissedilmesi, belirli bir zaman dilimi içerisinde ortaya çıkmaktadır. Ergüven, bu hususta şunları söylemektedir. “ Resmin müzede noktalanın serüveni ardında, eleştiri yoluyla oluşan bu tür değerlendirmelerin toplamı yatmaktadır aslında” (1992: 28).

Araştırmacıların ortaya koydukları bilgilere göre, müzelerde saatlerce kalan izleyicilerin yorulmasıyla, dikkatlerinin zayıfladığı görülmüştür. Müzelerde geçirilen mesai saatlerinin darlığı, yüzlerce sanat eserinin izleyiciler tarafından yeteri kadar analizlerinin yapılmadığı ve anlaşılmadığı görülmüştür. Diğer taraftan müzelere gereğinden fazla izleyicinin aynı anda bir araya gelmesi de, bu olumsuzluklara katkıda bulunmaktadır.

Müzelerdeki sanat eserlerinin anlaşılmasının nedenleri arasında ortamın sakin olmaması, odaların sıcaklığı ve müze işçilerinin kaygıları da eklenebilir. Özellikle müze atmosferinin sağlıksız durumu, bu büyük sanat eserlerinin harap olmasına neden olmaktadır. Tüm bunlara izleyici cephesindeki, sistemsiz analizcileri, basit meraklarını tatmin etmeden öteye geçemeyen sanat meraklılarını da eklemek gerekmektedir. Bu kişilerin sanat birikimlerinin yetersizliği de katkıda bulunmaktadır.

Kırsal kesimlerden, küçük yerleşim birimlerinden, büyük kentlere göç eden halkın en büyük kaygıları daha istikrarlı ve sosyal bir yaşantıya kavuşma istekleridir. Gerek zihinsel emekle, gerekse fiziksel emek arasında, kent ve köy hayatı arasında olduğu gibi belirli ayrılıklar yatmaktadır. Bu farklılıklar sosyal çevrede de kendini iyice hissettirmektedir. Bununla birlikte, sosyolojik araştırmalar gösteriyor ki, büyük kentlere göç eden insanlardan çok az bir kısmı, daha iyi bir sosyal hayata kavuşabilmektedirler.

Hayat tarzı, sosyal sınıfı belirleyen faktörlerden birisidir. Yaşama tarzındaki özellikler gelir seviyesine bir ölçüde bağlı ise de, gelir seviyesindeki artış, yaşama tarzına daha geç akseder. Hayat tarzının ortaya çıkışı sadece gelirle ilgili değildir. Mesela ücreti artan işçinin, aynı zamanda hayat tarzını da iyileştirebilmesi için, eğitim ve kültür seviyesini de geliştirebilmesi gerektiği söylenebilir.

Sonuç

Sanat eserlerinin anlaşılmasında, öncelikle sanatsal birikim, ilgi ve onunla yakın planda ilişkiye girmek gerekmektedir. Sanat eserine eğilmek, bir anlayış sorunudur. Böyle bir ilişki ve yakınlık olmadan yapılan sanatsal söyleşiler, sadece soyut planda kalacak, asla somutlaşmayacaktır.

Görme, ancak gayretle elde edilebilecek bir iştir, görme öğrenilebilir. Nasıl görmek gerektiğini öğrenmek, bir sanatçının tabii olduğu eğitimden farklı değildir. Gerçekte sanatçı bu kabiliyeti kazanmaya başkalarından daha hazır bir zihin yapısıyla doğmuş olabilir, ama o da görsel biçimlerle aynı alışkanlığı kurmak zorundadır.

O halde, bir resme nasıl bakılacağını bilmek demek, bazı güzel trükler öğrenmiş olmak demek değil, kendi fantezimizle tabloyu yapanın fantezisinin ilişkisini kurmak amacıyla bütün kurallardan kurtulmak demektir. Bütün kurallardan kurtulmak görüldüğü kadar kolay değildir. Çünkü bu kurallar vardır ve bazıları 2000 yıllık bir geçmişe sahiptir. Diğer taraftan, bu kuralların bazıları sanat eğitimi veren okullarda öğretilmektedir. Birçok birey bunları çocukluğundan beri öğrenmiş bulunmaktadır. Herkesin bildiği gibi, öğrenilen şeyleri terk etmek kolay olmayabilir. Çünkü öğrenilen şeyleri terk etmek, bir yığın emek ve uğraşı pahasına elde edilen bazı şeyleri terk etmek gibi ağır gelir.

Kaynakça

- Bates, L. (1972). Sanatı Görmek. (Çev: N.Yurtsever, Z.Güvemli). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, Sanat Dizisi:12.
- Ergüven, M. (1992). Yoruma Doğru. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Etike, S. (1995). Sanat Eğitimi Yazıları. Ankara: İlke Kitap ve Yayınevi.
- San, İ. (1983). Sanat Eğitimi Kuramları. Ankara: Tan Yayınları Eğitim Dizisi.
- Kandinsky, V. (1993). Sanatta Zihinsellik Üstüne. (Çev. Tefik Turan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tunalı, İ. (1981). Felsefenin Işığında Modern Resim. Ankara: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Vinci, L. (1992). Defterler. (Çev: Turhan Ilgaz, Hakan Yılmaz). İstanbul: Hil Yayınları.